

bilimname 51, 2024/1, 253-286

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 24.11.2023, Kabul Tarihi: 01.03.2024, Yayın Tarihi: 30.04.2024

doi: 10.28949/bilimname.1395435

SİR SEYYİD AHMED HAN'IN HADİS ANLAYIŞININ ORYANTALİZM VE SÖMÜRGEÇİLİK AÇISINDAN KRİTİĞİ

Salih KALKAN^a

Muharrem AKOĞLU^b

Öz

Hindistan'da on yedinci yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan İngiliz mevcudiyeti, Doğu Hindistan Şirketi'nin takip ettiği askeri politikalarla on dokuzuncu yüzyılda devasa bir sömürge imparatorluğuna dönüştü. İngilizler, kendilerine Endüstri İnkılabını bahşeden Hint Alt Kıtasının kaynaklarını sınırsız bir şekilde sömürürken aynı zamanda yerli halkın bu durumdan şikâyet etmesinden ziyade, bilakis memnuniyet duymasını sağlayıcı bir takım kültür politikalarını hayata geçirmeyi amaçladı. Söz konusu bu amaç çerçevesinde istihdam edilen oryantalistler, on dokuzuncu yüzyıl Batı modernitesi ekseninde gelişen düşünce ve yaşam biçiminin bölgeye ithal edilmesinde ve yerliler arasında ideal bir "değer" olarak yayılmasında öncü oldular. Alt Kıta'nın "modernleştirilmesi" kapsamında gerçekleşen bu faaliyetler, Hindu inancına mensup olanlar arasında makes bulurken, Hintli Müslümanlar tarafından benimsenmedi. Özellikle İngiliz idaresine karşı tertiplenen 1857 Ayaklanmasının merkezinde Müslümanların görülüyor olması, modernleştirme çabalarının söz konusu tarihten sonra Müslümanlar özelinde yoğunlaştırılmasına neden oldu. Fakat İslam inancının mü'minlerin zihinlerini kuşatıcılığı ve Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin Müslümanların günlük yaşamlarının tanzim edilmesindeki merkezi konumu, emperyal beklentilerin eşlik ettiği bu "modernleştirme" çabalarına Hintli Müslümanların mesafeli duruşu noktasında, onları muhafaza eden bir fonksiyon icra etmiş gibi görünmektedir. Bu bağlamda elinizdeki çalışma, Alt Kıta'da istihdam edilen İngiliz oryantalistlerden Aloys Sprenger (ö. 1893) ve Sir William Muir'in (ö. 1905) Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri hakkında ortaya koydukları iddiaların, modernist bir düşünür olan Seyyid Ahmed Han'ın (ö. 1898) hadis anlayışındaki iz düşümlerine ve Seyyid Ahmed Han'ın hadis anlayışının sömürgecilik bağlamında kritik edilmesine odaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Mezhepler Tarihi, Seyyid Ahmed Han, Hindistan, Hadis,

^a Doktora Öğrencisi, Milli Eğitim Bakanlığı, salihkalkan@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, akoglu@erciyes.edu.tr

Oryantalizm, Sömürgecilik.

THE CRITICISM OF SIR SYED AHMAD KHAN'S UNDERSTANDING OF HADITH IN TERMS OF ORIENTALISM AND COLONIALISM

Abstract

The British presence in India, which began to appear in the seventeenth century, turned into a huge colonial empire in the nineteenth century with the military policies followed by the East India Company. While the British unlimitedly exploited the underground and aboveground resources of the Indian Subcontinent, which gave them the Industrial Revolution, they also aimed to implement a number of cultural policies that would make the local people happy rather than complain about this situation. Orientalists employed for these purposes were pioneers in importing the thought and lifestyle that developed on the axis of nineteenth-century Western modernity to the region and spreading it as an ideal "value" among the locals. However, the fact that the Islamic faith encompasses the minds of believers and the central position of the words and deeds of the Prophet in regulating the daily lives of Muslims seems to have played a protective function in the spread of this value and lifestyle, accompanied by imperial expectations, among Indian Muslims. In this context, this study focuses on the claims by British orientalist employed in the subcontinent Aloys Sprenger (d. 1893) and Sir William Muir (d. 1905) about the words and deeds of the Prophet in the understanding of hadith of Sayyid Ahmed Khan, (d. 1893) a modernist thinker, and the criticism of Sayyid Ahmed Khan's understanding of hadith in the context of colonialism.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Keywords: History of Sects, Syed Ahmad Khan, India, Hadith, Orientalism, Colonialism.

Giriş

Sosyal bilimlerin genelini ilgilendiren oryantalizm, din, dil, tarih, düşünce vb. alanlarda, Doğu dünyasını kendisine çalışma alanı seçen ve bu çalışmalar neticesinde Doğu hakkında hükümler veren Batı menşeli kurumsal çalışmaların bütünü şeklinde tanımlanabilir.¹ Literatürde farklı yaklaşımlar olmakla birlikte oryantalist çalışmalar, Edward Said'in

¹ Yücel Bulut, "Oryantalizm", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), 428.

paradigma değiştiren yaklaşımı² sonrası genel olarak sömürgecilik faaliyetleri ile irtibatlandırılarak ele alınmaktadır. Oluşan bu yeni çerçeveye göre oryantalizm, salt akademik bir çalışmadan ziyade Batı'nın sömürgeci beklentilerini karşılamak üzere, arka planında ciddi ekonomik yatırımların olduğu bir uygulama sahasıdır.³ Bu anlam çerçevesi ile oryantalizm, Müslümanların yaşadığı coğrafyalar arasında sömürgeciliği ilk tecrübe eden Hindistan'da kendine verimli bir çalışma alanı bulmuştur.

Günümüzde Pakistan, Bangladeş, Myanmar, Sri Lanka, Keşmir ve Hindistan devletlerini içerisine alan bu büyük coğrafya, neredeyse yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar Hindistan olarak tariflenen bölgedir. İslamiyet'in Hindistan'a intikali yedinci yüzyıla kadar geri götürülebilirken⁴ on birinci yüzyılın başlarında Gazneli Mahmud'un (ö. 1030) akınları ile başlayan daha sonra Delhi Türk Sultanlığı (1206-1526) ve Bâbürlüler (1526-1858) ile devam eden süreçte bölgede Türk-İslam hâkimiyeti tesis edilmiştir. Hindistan tarihi açısından bölgede fasılasız sekiz asırdan fazla devam eden Türk-İslam hâkimiyetinin maddi ve manevi bakıyeleri günümüze nasıl silinmez izler bıraktıysa⁵ Batılıların on altıncı yüzyıldan itibaren Alt Kıta'da yürüttükleri sömürü faaliyetlerinin de bölge insanları arasında günümüze tevarüs eden bir o kadar kapanmaz yaralar bıraktığı malumdur.

Batılı toplumların Alt Kıta'ya yönelik ilgileri çok eski zamanlara kadar dayandırılıyor olmasına rağmen, sömürgecilik bağlamında ilk Batılı istilanın, on altıncı yüzyılın başlarında Portekizlilerle başladığı ifade edilebilir. İlerleyen süreçle birlikte; Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın katıldığı bu sömürge yarışında, takip ettikleri ince siyaset ve diplomatik stratejilerle, diğer sömürgeci güçleri bertaraf etmeyi başarabilen İngilizler, on dokuzuncu yüzyılda Hindistan'ın tamamına egemen olan bir güç haline geldi.⁶

² A.g.e., 436.

³ Edward W Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Yıldırım (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 16.

⁴ Hulefâ-yi Râşidîn dönemi tertiplenen seferler ve bölgede sağlanan kısmî hâkimiyet için bkz. Ahmed b. Yahyâ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân (Ülkelerin Fetihleri)*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 495-503.

⁵ Türk-İslam hâkimiyeti dönemine dair tafsilatlı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, c. 1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946), 140 vd.; Ayrıca Türk-İslam hâkimiyeti döneminde Alt Kıta'nın bir kültür havzasına dönüşmesi hususunda yetkin bir çalışma için bkz. Ahmet Aydın, *Yavana İslam Medeniyetinin Büyük Havzası:Hint*, (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021).

⁶ On altıncı yüzyıldan itibaren başlayan Batılı istilası ve gelişen sömürge süreci hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, c. 3 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1950); H. H. Dodwell, ed., *The Cambridge History Of India*, c. 5 (Cambridge: Cambridge University Press, 1929); Pakistan History Boards, *A Short History of Hind-Pakistan*, ed. Mahmud Husain (Karachi: Pakistan Historical Society, 1955), 299

İngilizlerin Alt Kıta'da gelişen siyasal hegemonyasının yanında dikkat çeken bir husus ise sömürge idaresinde görev yapmak üzere bölgeye gönderilen oryantalistlerdir. Alt Kıta'da istihdam edilen İngiliz oryantalistler, bölgenin dil, din, tarih ve kültürüne yönelik ortaya koydukları çalışmalar aracılığı ile Hintliler ile Batı Avrupalılar arasında bir ünsiyet kurmaya çalıştılar.⁷ Söz gelimi Hintliler ile Batı Avrupalıları ortak bir kültürde buluşturmayı amaçlayan Hint-Avrupa dil ailesi teorisi, böyle bir zeminde İngiliz oryantalizminin babası kabul edilen William Jones (ö. 1794) tarafından geliştirildi.⁸

Hindistan özelinde yürütülen bu oryantalist çalışmaların, İngiliz sömürgesinin Hintliler tarafından benimsenmesi gibi emperyal bazı amaçlara matuf olduğu üzerinde durulmaktadır.⁹ Özellikle Hintlilerin "modernleştirilmesi" için yapılan çalışmalarda, on dokuzuncu yüzyılda hegemonik bir hal alan Batı modernitesi araçsal bir konum elde etti. Açılan okullar ve dernekler, yayımlanan dergi ve gazeteler aracılığı ile bölgeye ithal edilen Batı modernitesine ait paradigmlar, Hintliler arasında dini anlayış açısından birtakım zihinsel kırılmalara neden oldu.¹⁰ Alt Kıta'da yaşayan Hindular tarafından daha kolay üstlenildiği anlaşılan bu paradigmların, sahip oldukları siyasi ve dini kimlikleri nedeniyle Müslümanlar arasında aynı hızla yerleştiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Alt Kıta'da bazı İngiliz oryantalistlerin İslam dini ile ilgili araştırmalarında, kendilerine çalışma sahası olarak Hz. Peygamber ve onun sünnetini belirlemiş olması dikkat çekmektedir. Bu oryantalistlerden, kendisinden sonra Ignaz Goldziher (ö. 1921) ve Joseph Schacht (ö. 1969) gibi oryantalistlerin hadis anlayışına yön veren bir kimse olduğu ifade edilen Avusturya asıllı İngiliz vatandaşı Aloys Sprenger (ö. 1893) ismi oldukça önemlidir. Sprenger, hadis ve siyer külliyatına yönelik Batılı modern kritikler

---

vd.; Taylor Meadows, *A Student's Manual of the History of India* (London: Longmans Green and Co., 1972), 387 vd.; Taha İsmet Özel, *İngiliz Doğu Hindistan Şirketi* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2021).

⁷ Kana Tomizawa, "Sympathy and Prejudice: Late Eighteenth-Century British 'Orientalists' and Their Ambiguous Attitudes towards India", *Slavic Research Center, Hokkaido University, Comparative Studies on Regional Powers* 3, sy 13 (2013): 135.

⁸ Jones'in teorisi için bkz. William Jones, "The Third Anniversary Discourse, on the Hindus, delivered 2d of February, 1786", içinde *The Works of Sir William Jones*, c. 3, Cambridge Library Collection - Perspectives from the Royal Asiatic Society (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 34 vd.

⁹ David Kopf, "Oryantalizm ve Hindistan'ın Okumuş Elit Sınıfı", içinde *Sömürgecilik ve Eğitim*, çev. İbrahim Kalın (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 35, 44-47.

¹⁰ Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, *Modern Trends in Islam* (Chicago: University of Chicago Press, 1945), 56-57.

bağlamında yaptığı çalışmalar neticesinde, hadis külliyyatında yer alan rivayetlerin büyük bir kısmının otantik olmadığını iddia etti. Esasında Sprenger, hadis rivayetlerinin güvenilirliğini sorgulayarak, bir bakıma bu rivayetlerin Müslümanların günlük hayatlarını tanzim etmedeki bağlayıcılığını da tartışmaya açmış oluyordu. Kendisinin telkinleriyle diğer bir oryantalist olan William Muir (ö. 1905) ise hadis ve siyer alanına yönelik spekülâtif çalışmalara yoğunlaştı. Muir, hadislerin ilk asırda yazıya geçirilmeden şifahi olarak aktarıldığını ve bu sebepten dolayı güvenilir olmadığını iddia etti. Muir, Modern Batılı kritikler bağlamında hadis eleştirisi yapan ilk oryantalistlerden kabul edilir.¹¹

Oryantalistlerin İslam dinine yönelik yürüttükleri çalışmalarda hadis ve siyer konusunda yeni bir tartışma alanı açtıklarına ve bunun Müslümanlar arasında da aynı konu bağlamında yeni bir algılama biçimini tetiklediğine işaret edilir. Hindistan ve Mısır'da yaşayan Modernist Müslümanlar arasında ilk kez görüldüğü belirtilen bu tartışmaların, genel olarak oryantalistlerin hadis konusundaki yaklaşımları ile "eş zamanlı" gerçekleştiğinin altı çizilmektedir.¹² Yine aynı bağlamda Hindistan'da on dokuzuncu yüzyılda oryantalist çalışmalar yürüten misyonerlerin İncil metnine yönelik getirdikleri kritiklerin, Hindistan'daki Müslümanlar arasında Hz. Peygamber'in dindeki konumu ile ilgili yeni bir ilgi sahasını harekete geçirdiği ifade edilmektedir.¹³ Sünnet konusunda, Mısırlı modernist Muhammed Abduh (ö. 1905) ile Hindistanlı Seyyid Ahmed Han'ı karşılaştıran Brown, "*Modern dönemde Sünnete ilk büyük meydan okuma, büyük Hintli modernist Sir Seyyid'den geldi*"¹⁴ demektedir.

Çizilen bu çerçeve kapsamında elinizdeki çalışma, söz konusu İngiliz oryantalistlerin Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri ile ilgili iddia ve yaklaşımlarının, Hintli Müslümanların modernleştirilmesi noktasında kilit bir isim olarak kabul edilen¹⁵ Seyyid Ahmed Han'ın hadis ve sünnet

¹¹ Sabri Çap, *Goldziher Öncesi Oryantalizm ve Hadis*, 2. Baskı (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2021), 395-96; Christine Woodhead, "Muir, Sir William", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 94.

¹² Murtaza Bedir, "Sünnet", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 151-53; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997), 40-46.

¹³ Christian W. Troll, *Sayyid Ahmad Khan a Reinterpretation of Muslim Theology* (New Delhi: Dhawan Printing Works, 1978), 39.

¹⁴ Daniel W. Brown, *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 32-33.

¹⁵ Seyyid Ahmed Han araştırmacıların geneli tarafından Hintli Müslümanlar arasında ilk modernist kabul edilir. Bkz. Wilfred Cantwell Smith, *Modern Islam in India: A Social Analysis* (Ripon Printing Press, 1946), 15; Daniel W. Brown, "Islamic Modernism in South

konusundaki görüşlerindeki izdüşümlerine ve onun hadis anlayışının sömürgecilik bağlamında kritik edilmesine odaklanmaktadır.

A. Biyografik Çerçeve

Ahmed Han 1817 yılında Delhi’de nüfuzlu bir ailede dünyaya geldi. Nesebinin Hz. Peygamber’e dayandırılmasından dolayı diğer aile bireyleri gibi “Seyyid” ünvanının verildiği aktarılır.¹⁶ Babasının ailesinin, Bâbürlü sarayı ile yakın ilişkileri vardı. Bunun yanında Delhi’nin dini atmosferinde tasavvufî ekollerden İmâm-ı Rabbânî çizgisindeki Şah Gulâm Ali’nin dergâhına bağlıydılar. Annesinin aile fertlerinin ise aynı atmosfer altında daha çok Şah Veliyyullah Dihlevî’nin (ö. 1762) oğlu Şah Abdülazîz Dihlevî’ye (ö. 1824) intisap ettiği belirtilir.¹⁷ Bâbürlülerin fiili olarak nüfuzunu kaybetmiş olsa da resmi varlıklarını muhafaza ettikleri bir dönemde dünyaya gelen Seyyid Ahmed Han’ın, çocukluğundan itibaren geleneksel çizgide temel bir dini eğitim aldığı fakat yeterli seviyede düzenli eğitime devam etmediğine işaret edilir.¹⁸ Gerek tasavvufî geleneğin hâkim olduğu aile ortamında yetişmesi, gerekse yetersiz dahi olsa aldığı temel dini eğitim, onun ilk dönem dini meşrebinin ve buna bağlı hadis anlayışının, geleneksel çizgide şekillendiği izlenimi vermektedir.

Gençlik döneminde Delhi’nin, Alt Kıta’nın diğer bölgelerine nazaran nispeten müreffeh atmosferinde zevk ve eğlenceye düşkün bir hayat sürdüğü anlaşılan Seyyid Ahmed Han,¹⁹ 1837-1838 yılında babasının vefat

---

Asia: A Reassessment”, *The Muslim World* 87, sy 3-4 (1997): 258-59, doi:10.1111/j.1478-1913.1997.tb03639.x; İbrahim Hatiboğlu, “İslam’da Yenilenme Düşüncesi Açısından Modernistlerin Sünnet Anlayışı” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 58; Gibb, *Modern Trends in Islam*, 58; Özgür Kavak, “Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, sy 14 (2003): 138.

¹⁶ Syed Ahmad Khan, *An Account of The Loyal Mahomedans of India*, c. 1-3 (Meerut: By. J. A. Gibbons At The Mofussilite Press, 1860), 11; George Farquhar Graham, *The Life and Work of Syed Ahmed Khan, C.S.I.*, First Edition (Edinburg and London: William Blackwood, 1885), 1-2.

¹⁷ Seyyid Ahmed Han, *Sırât-ı Ferîdiyye*, 2. baskı (Aligarh: Sir Syed Academy, 2009), 5-6; Altâf Husseyin Hâlî, *Hayat-i-Javed: A Biographical Account of Sir Sayyid*, çev. K.H Qadiri ve David J. Matthews (Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delhi, 2009), 3-6; Bashir Ahmad Dar, *Religious Thought of Sayyid Ahmad Khan*, First Edition (Lahore: Institute of Islamic Culture, 1957), 1.

¹⁸ Shafey Kidwai, *Sir Syed Ahmad Khan: Reason, Religion and Nation* (London and Newyork: Routledge Tylor & Francis Group, 2021), 23; Dar, *Religious Thought*; Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 25.

¹⁹ Gençlik döneminde Delhi’de Hindu bayramları dâhil olmak üzere tertiplenen tüm etkinliklere, av partilerine ve müzikli eğlencelere katıldığı ifade edilir. Detaylı malumat için bkz. Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 27-28; Ayrıca O, yıllar sonra kaleme aldığı anılarında gençlik dönemine tekabül eden bu süreci “*Aynı şaraptan sarhoş oldum ve meleklerin bile beni*

etmesinden sonra İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin bünyesinde kâtip olarak işe başladı.²⁰ Özellikle annesinin babası Hoca Ferid'in İngilizler nezdindeki şöhretinden²¹ olsa gerek kariyerinde hızlı bir gelişim gösterdi. Çeşitli görev ve sorumluluklarda Şirket'in adli kademelerinde görev alan Seyyid Ahmed Han, İngilizlere karşı gelişen 1857 Sipahi Ayaklanması başladığında Bîcnôr'da görev yapıyordu. Ayaklanma sırasında İngilizlere sadık kaldı ve bölgesindeki İngiliz yetkilileri, aileleri ile birlikte canı pahasına koruyup onların Delhi yakınlarındaki Meerut şehrine güvenle ulaşmalarını sağladı.²² O, 1857 ayaklanmasından sonra kendisine iki hedef belirlediğini ifade eder. Bunlardan ilki; İngiliz idaresi özelinde Hristiyanlarla samimi bir ilişkinin geliştirilmesi, diğeri ise; çağın şartlarına göre Hintli Müslümanların Batılı bilimler aracılığıyla eğitilmesidir. Çünkü o, Alt Kıta'da yeni tesis edilen İngiliz idaresini, Hintli Müslümanların modernleşmesi için tarihi bir fırsat olarak değerlendiriyordu.²³

Seyyid Ahmed Han bu süreçten sonra kendisine belirlediği hedefler doğrultusunda öncelikle İngilizlerle kurduğu bu ilişkiyi geliştirerek hayatı boyunca İngiliz idaresinin aleyhinde olabilecek hiçbir organizasyonun içerisinde asla yer almamaya ve Hintli Müslümanları siyaseten bu minvalde konsolide etmeye gayret etti.²⁴ Ayrıca 1857 sonrası onun siyasi amaçlarla

---

uyandıramadığı aynı ağır uykuya daldım” ifadeleriyle betimlemektedir. Han, Sırât-ı Ferîdiyye, 36-39.

²⁰ Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 29-30; Graham, *The Life and Work*, 7.

²¹ Annesinin babası Hoca Feridüddin Ahmet, (ö. 1828) Seyyid Ahmed Han'ın üzerindeki etkisiyle en çok dikkat çeken isimdir. Keşmir'den Delhi'ye ipek şal ticareti maksadıyla gelen zengin bir ailenin mensubu olan Hoca Ferid'in öne çıkan özelliği, hem Bâbürlü sarayı hem de İngiliz sömürge idaresi ile derin ilişkilerinin olmasıdır. Matematik ve astronomi konusunda bilgili bir kimse olarak takdim edilen Hoca Ferid, İngilizlerin kurduğu Kalküta Koleji'nde onlar adına müfettişlik görevini yürütmesinden sonra, sömürgeci sorumluların Genel Vali Richard Wellesley (ö. 1842) tarafından da bir süre İngilizler adına diplomatik işleri yürütmesi için İran'a elçi olarak görevlendirilmiştir. Bu bağlamda Hoca Ferid'in on sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılın başlarında Alt Kıta'nın en nüfuzlu adamlarından birisi olduğu aktarılır. Khan, *The Loyal Mahomedans*, 1-3:11; Han, *Sırât-ı Ferîdiyye*, 10-17; Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 9; Dar, *Religious Thought*, 1-2; Farook Ahmad Dar, "Strategy of Loyalism: A Case Study of Syed Ahmad Khan's Relations with the British", *Journal of Political Studies* 27, sy 1 (2019): 93-94; Dodwell, *The Cambridge History Of India*, 5:486; K. A. Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 3. baskı (New Delhi: Publications Division, 2002), 18-19; Troll, *Reinterpretation*, 28.

²² Khan, *The Loyal Mahomedans*, 1-3/13-17; Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 46-47; Mustafa Öz, "Ahmed Han, Seyyid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989), 2/73.

²³ Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati, c. 12 (Lahor: Saadat Art Press, 1993), 186-87; Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 139.

²⁴ Bu konuda, kuruluşunda yer almasına rağmen daha sonradan İngiliz karşıtı bir harekete dönüşmesi nedeniyle Hint Ulusal Kongresine karşı menfi bir tavır içerisine girmesi ve

telif ettiği eserlerin tamamı, İngiliz idaresi ile Hintli Müslümanlar arasında bir yakınlık kurma amacına matuftu. Bunun yanında kendisine belirlediği ikinci hedef bağlamında Alt Kıta'da yaşayan Müslümanların Batılı eğitim yoluyla modernleşmesi için çok sayıda girişimde bulundu. İngiliz edebiyatına ait eserlerin yerel dillere tercüme edilmesi amacıyla 1863 yılında Bilim Cemiyeti (Scientific Society) adında bir kurumun açılması, 1866 yılında Aligarh Institute Gazette isimli bir gazete ile 1870 yılında *Tehzibü'l-Ahlâk* isimli bir derginin yayımlanması ve 1875 yılında bugünkü adı Aligarh Müslüman Üniversitesi (*Aligarh Muslim University*) olan Mohammedan Anglo-Oriental College isimli bir okulun kurulması, Hintli Müslümanlar arasında Batılı bilimlerin yayılması ve onların modernleştirilmesi yönündeki atılan adımlardandır.²⁵

Seyyid Ahmed Han'ın bu çabasının İngiliz idaresi tarafından takdirle karşılandığı²⁶ görülüyor. Bu bağlamda kendisi İngiltere merkezli Royal Asiatic Society, Atheneum Club gibi dönemin prestijli kurumlarına üye olarak seçilmiş, Edinburgh Üniversitesi tarafından kendisine fahri doktora ünvanı verilmiş²⁷ ve çeşitli hediyelerle taltif edilmiştir. Bunun yanında Kraliçe tarafından sembolik bir rütbe olan Hind Yıldızı Nişanının En Yüce Düzeninin Yoldaşlığı (*Companion of the Most Exalted Order of The Star of India*) ile daha sonra kendisine "Sir" ünvanı kazandıran aynı rütbenin "Şövalye Komutanı" olarak ilan edildi.²⁸ 1869-1870 tarihleri arasında İngiltere ziyaretinde Kraliçe'ye takdim edildiği hatta özel davetli olarak katıldığı bir programda diz çökerek Kraliçe'nin elini öpme ayrıcalığına sahip olduğu ifade edilir.²⁹ Hindistan'da İngiliz idari sisteminin üst kurullarından olan Yasama Konseyi, Eğitim Komisyonu ve Kamu Hizmeti Komisyonu

---

Hintli Müslümanların da bu oluşumdan uzak durmasını her platformda dile getirmesi örnek olarak verilebilir. Bilgi için bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi*, 1950, 3:464; Durmuş Bulgur, "Pakistan Bağımsızlık Hareketi'nin Fikri Arka Planı", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy 12 (2016): 41; Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 214.

²⁵ Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 85, 91-94, 123, 143-147; Graham, *The Life and Work*, 252,262; Seyyid Ahmed Han, Kolej'in resmi açılış tarihinin daha önceden belirlenmiş olmasına rağmen, açılışın İngilizlere olan sadakatin gösterilmesi amacıyla kendisi tarafından Kraliçe Victoria'nın doğum gününe denk gelecek şekilde öne alındığını belirtir. Detaylı bilgi için bkz. Han, *Maqâlat-ı Sir Seyyid*, 1993, 12/194.

²⁶ Hatiboğlu, Seyyid Ahmed Han'ın gösterdiği sadakatin sadece İngiliz idaresi tarafından değil aynı zamanda Batılı yazarlar tarafından da değerli görüldüğünü aktarmaktadır. Bkz. Hatiboğlu, *Modernistlerin Sünnet Anlayışı*, 59.

²⁷ Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 37, 112-16, 218-19; Graham, *The Life and Work*, 8, 98-100; Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 47-48,51.

²⁸ Graham, *The Life and Work*, 99-100; Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 52; Kidwai, *Reason, Religion and Nation*, 44.

²⁹ Dar, "Strategy of Loyalism", 102.

üyeliklerini elde etmiş olması, Alt Kıta'da bir yerlinin ulaşabileceği en yüksek makamlardan birisi olarak kabul edilmektedir.³⁰ Hayatını yukarıda belirtilen iki hedef üzerine şekillendiren Seyyid Ahmed Han, 1898 yılında Delhi'de vefat etti ve cenazesi bugün Aligarh Müslüman Üniversitesi yerleşkesinde yer alan Cuma Camii'nin avlusuna defnedildi.³¹

B. Modernist Hadis Anlayışında Oryantalist Yansıma

Seyyid Ahmed Han'ın içerisinde yaşadığı dönem, Hindistan'ın siyasi olarak uzun yıllardır yönetimde olan Bâbürlü idaresinin giderek nüfuzunu kaybettiği, buna mukabil İngiliz hegemonyasının giderek genişlediği bir döneme tekabül etmektedir. Bu siyasi kaotik ortamda Seyyid Ahmed Han'ın dış dünyası büyük bir siyasi dönüşüm yaşarken onun iç dünyasının da buna paralel olarak oldukça büyük bir dönüşüm yaşadığı anlaşılmaktadır. Özellikle 1857 sonrası, İngilizlerle siyasal olarak bütünleşmesinin, zamanla zihinsel bir yakınlaşmaya evrildiği ve onun dini düşüncesinin geleneksel çizgiden modernist eğilimleri yansıtacak şekilde kırılmalar yaşadığı anlaşılmaktadır.

Bu kırılmanın en çok hissedildiği alanlardan birisi şüphesiz onun hadis anlayışıdır.³² Seyyid Ahmed Han'ın zihinsel yapısı geleneksel dini düşüncüyü yansıttığı dönemde, Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri hususunda taassup derecesinde hassas bir düşünceye sahipken sonraki dönemde bu konudaki

³⁰ Seyyid Ahmed Han'ın Alt Kıta'daki İngiliz hükümetinde üyesi olduğu diğer idari kurullar için bkz. Shafey Kidwai, *Cementing Ethics with Modernism: An Appraisal of Sir Sayyed Ahmed Khan's Writings* (New Delhi: Gyan Publ. House, 2010), 53-60.

³¹ Urdu edebiyatının önemli bir şairi ve Seyyid Ahmed Han'ın yakın arkadaşı olan Altaf Hüseyin Hâlfî (ö. 1915) ve İngilizlerin askeri görevlisi olarak bölgeye gelen Seyyid Ahmed Han ile yakın ilişkisi olan Albay George Farquar Graham'ın çalışmaları, Seyyid Ahmed Han'ın hayatını en geniş ele alan iki çalışmadır. Hâlfî, *Hayat-i Javed*; Graham, *The Life and Work*; Onun hayatı ve görüşlerinin daha modern dönemde ele alındığı çalışmalar için ayrıca bkz. Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*; Troll, *Reinterpretation*; Dar, *Religious Thought*; J. M. S Baljon, *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan* (Lahore: Orientela Publishers, 1958); Shafey Kidwai, *Cementing Ethics with Modernism: An Appraisal of Sir Sayyed Ahmed Khan's Writings* (New Delhi: Gyan Publ. House, 2010); Kidwai, *Reason, Religion and Nation*.

³² Seyyid Ahmed Han geleneksel düşüncenin şekillendirdiği hadis ve sünnet anlayışına sahip olduğu dönemde telif ettiği eserlerin birisi 1842 yılında kaleme aldığı "*Cilâ'ü'l-ḳulûb bi-zikri'l-maḥbûb*" isimli risaledir. Onun bu çalışmasında, Hz. Peygamber'in doğumuna ait rivayet olunan mucizeler gibi daha sonradan doğruluğunu kabul etmeyeceği çok sayıda rivayet yer alır. Risalenin tamamı için bkz. Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati (Lahor: Meclis-i Terakkî Edeb, 1991), 7/5-31; Onun, toplum içinde sünnetin terk edilmesinden duyduğu rahatsızlıkları dile getirip sünnete ittibâ etmenin önemine dair vurgu yaptığı eserlerden bir diğeri de 1850 yılında kaleme aldığı "*Râh-ı Sünnet ve Bid'at*" isimli risaledir. Risale için bkz. Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati (Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1962), 5/357-426.

düşünceleri sünnetin ve hadisin dindeki konumlarını kaybetmesi istikametinde değişti. Seyyid Ahmed Han'ın bu konudaki görüşlerinin, hadis metinlerine yönelik kullanılan teknik ve yöntem ile geleneksel hadis usulüne getirilen eleştiriler açısından, Alt Kıta'da görev yapan oryantalistlerden daha önce ismi zikredilen Aloys Sprenger³³ ve William Muir'in hadis konusunda ileri sürdükleri iddialar ile bir hayli benzerlikler taşıması dikkat çekmektedir. Bu benzerliklerden yola çıkan çok sayıda araştırmacı, onun hadis anlayışının oryantalistlerin yaklaşımları ile şekillendiğine kâni olmuşlardır.³⁴

O, ilk etapta Hz. Muhammed'in söz ve fiillerini temelde iki kategoriye ayırır. Bunlardan birincisi dini konularda Hz. Peygamber'den sadır olanlardır ki bu hususlarda Müslümanların onu takip etmesine itiraz etmemektedir. İkinci husus ise Hz. Peygamber'in dini doğrudan ilgilendirmeyen dünyevî konularda ortaya koyduğu iradedir. Onun dini muhteviyata sahip olmayan hususlarda dile getirdiği sözlerin kendi zannına dayalı olarak ifade edilmesinden dolayı takip edilmesinin zaruri olmadığını savunur. Hz. Peygamber'in dünyevi konulardaki görüşlerinde zaman mefhumunun belirleyiciliği de ayrıca dikkat çeker. Seyyid Ahmed Han, onun bilhassa toplumsal konularda söylediği sözlerin, içerisinde yaşadığı dönemin şartlarının bir ürünü olarak telakki edilmesi gerektiğinden dolayı, sonraki

³³ Aloys Sprenger 1813 yılında Avusturya'nın kırsal bir bölgesinde Katolik bir ailede dünyaya geldi. Ünlü tarihçi ve oryantalist Joseph von Hammer-Purgstall'ın (ö. 1856) gözetiminde Viyana Üniversitesi'nde Doğu dilleri eğitimi aldı. Daha sonra İngiltere'ye geçen Sprenger, İngiliz vatandaşlığına geçtikten sonra 1843 yılında Doğu Hindistan Şirketi bünyesinde Alt Kıta'ya gitti. Esasında tıp doktoru kimliği ile Hindistan'a gelse de orada doktorluk görevini yürütmedi. Alt Kıta'da kaldığı 1843-1856 yılları arasında daha çok oryantal çalışmaları ile tanındı. Royal Asiatic Society sekreterliği ve Delhi Koleji de dâhil olmak üzere çeşitli İngiliz okullarında müdürlük yaptı. Doğu dillerine hâkimiyeti ile ön plana çıkmasından dolayı kendisine verilen vazifeye İngilizlerin işgal ettiği bölgelerdeki kütüphanelerden yazma eserleri toplamaya gayret etti. İngiliz idaresinin korumasıyla topladığı eserleri yanına alan Aloys Sprenger'in 1856 yılında dönerken beraberinde 1200 yazma eserden müteşekkil 2000 ciltlik devasa bir külliyatı İngiltere'ye taşıdığı aktarılır. Hadis konusundaki yaklaşımlarında Hammer'in etkisinde kaldığıının altı çizilir. Hadislerin ilk asırda yazıya aktarılıp aktarılmadığı noktasında Batı'da çalışma yapan ilk oryantalist olduğu ifade edilen Sprenger, hadis uydurmanın sahabe devrinden itibaren geliştiğini savunur. Hayatı ve çalışmaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bekir Kuzudışlı, "Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler", *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, sy 7 (Nisan 2012): 148-50; Muhammad Ikram Chaghatai, "Dr. Aloys Sprenger (1813-1893) His Life and Contribution to Urdu Language and Literature", ed. Dr Waheed Qureshi, *Iqbal Academy Pakistan*, 1995, 79-104; Çap, *Goldziher Öncesi Oryantalizm ve Hadis*, 393-95.

³⁴ Söz konusu yaklaşımlar için bkz. Hatiboğlu, *Modernistlerin Sünnet Anlayışı*, 178; Troll, *Reinterpretation*, 61; Brown, *Rethinking*, 34.

dönemler için bir bağlayıcılığının olmadığı düşüncesindedir.³⁵ Bağlayıcı olduğunu düşündüğü dini kategoride değerlendirdiği rivayetler noktasında ise temkinli yaklaşmaktadır. O, dini içerikli olarak tasnif ettiği rivayetleri, ancak senet ve metin yönünden tenkit edilmesinden sonra kabul edebileceğini belirtir.

1. İsnâd Yönünden Getirilen Kritikler

Seyyid Ahmed Han, dini içeriğe sahip amel edilmesinin gerekli olduğunu düşündüğü rivayetlerin tamamını inkâr etmediğini, ancak bu rivayetlerin çeşitli kriterler vasıtası ile delillendirilmesi durumunda sahih olabileceğini ifade eder. Delillendirme noktasında ise oryantalistlerin bu hususta ileri sürdükleri yaklaşımlara benzer bir tavır sergilemektedir. Bu bağlamda onun, hadislerin tedvin döneminde senet ve metin yönünden yapılan tenkit çalışmalarına itibar etmediği anlaşılmaktadır.³⁶ Zira o, hadislerin tedvin edildiği döneme dair görüşlerinde, musanniflerin, sadece kendilerine rivayet eden râviyi bildiklerini fakat senette ismi zikredilen diğer râviler hakkında malumat sahibi olmadıklarını belirterek böyle bir rivayetin sıhhatinin tartışmalı olduğunu ifade eder. Fakat o, mevzu ettiği rivayetlerin toplam külliyyatın ne kadarını ihtiva ettiği hususunda yorum yapmamaktadır.³⁷ Onun, hadis olarak aktarılan rivayetlerin sıhhatinin tespiti hususunda geleneksel usul ilminden ziyade oryantalistlerin kullandıkları teknikler ve iddialara daha çok ehemmiyet veriyor olması da dikkat çekicidir.

Seyyid Ahmed Han, Hz. Peygamber'in vefatı ile tedvin dönemi arasında geçen yaklaşık iki asır süre boyunca yaşanan siyasi olayların, hadis uydurmada önemli bir fonksiyonu olduğu kanısındadır. Ayrıca bu süreçte, Hz. Peygamber'i yüceltmek için olağanüstü haberlerin, toplum içinde şöhret kazanmak maksatlı olarak uydurulan sözlerin, devlet idarecilerini veya herhangi bir grubu övmek ya da yermek amacıyla çok sayıda uydurma rivayetin, hadis olarak klasik kaynaklara girdiğini iddia eder. Özellikle hadis külliyyatında yer alan mucize türünden haberler noktasında ise salt rasyonel bir bakış açısı ile konuya yaklaşarak rivayetin ortaya çıktığı ve tedvin edildiği

³⁵ Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, 1962, 5:428-29; Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati, c. 11 (Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1963), 383-85; Şaban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 109; Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, çev. Ahmet Küskün (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990), 61; Hatiboğlu, "Modernistlerin Sünnet Anlayışı", 271.

³⁶ Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati, c. 13 (Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1963), 35-37; Baljon, *The Reforms and Religious Ideas*, 79-80; Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 104.

³⁷ Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati, c. 1 (Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1962), 23-39.

dönemde insanların doğaüstü hadiselerin yaşanabileceğine inandıklarını ve bu nedenle bu tarz rivayetlerin hadis olarak kabul edilmesini eleştirmektedir.³⁸

Mucizeler ile ilgili yaklaşımında, yakın arkadaşı İngiliz oryantalist William Muir'in bu konudaki eleştirilerinin etkisinin olduğu düşünülmektedir.³⁹ Ayrıca onun, hadis rivayetlerinin ortaya çıkışı ile toplumsal ihtiyaç ve gereksinimler arasında tesis ettiği ilişki üzerinde, Muir'in tedvin dönemi ile ilgili iddialarının izlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Muir, İslam dininde bazı "öngörülemeyen" sosyal ve siyasal şartların neticesinde önceleri değer verilmeyen rivayetlerin sonradan hadis değeri kazandığını düşünmektedir. Buna göre İslam coğrafyasının genişlemesiyle değişen sosyal-siyasal şartların ürettiği yeni durumların, Kur'an-ı Kerim'de belirlenen hükümlerin kapsamında yer almaması neticesinde, dini düşüncede ortaya çıkan bu "muazzam eksiklik" hadis olarak rivayet edilen sözlerle doldurulmaya çalışıldığını iddia etmektedir.⁴⁰ Seyyid Ahmed Han da hadis külliyatında yer alan rivayetlerin ortaya çıkışını, tıpkı Muir gibi Hz. Peygamber'den sonraki yaklaşık iki asırlık süreçte beliren bir takım toplumsal koşul ve beklentileri ön plana çıkararak ele almaktadır. Bu yaklaşım esasında, oryantalistlerin vurgulamaya çalıştığı hadis külliyatının

³⁸ A.g.e., 1:25-29; Seyyid Ahmed Han, *Tehzibu'l Ahlâk*, ed. Muhammed Fazluddîn, c. 2 (Lahor: Mustafa-i Press, 1895), 174-181,184-192; Seyyid Ahmed Han'ın tedvin dönemi öncesinde hadis uydurulması ile ilgili gördüğü nedenlere ait bir liste için bkz. Halid Zaferullah Daudî, *Şâh Velîyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 299-300.

³⁹ Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, 108-9.

⁴⁰ İskoç asıllı İngiliz oryantalist Sir William Muir'in asıl uzmanlık alanı Sanskritçedir. İngiltere Kraliçesi Alexandrina Victoria'nın (ö. 1901) bu dili öğrenmesine yardımcı olduğu aktarılan Muir, 1839 yılından itibaren geldiği Hindistan'da yaklaşık kırk yıl İngiliz sömürge idaresinde görev aldı. 1867'de "Sir" ünvanı alan Muir, Alt Kıta'da üst düzey yönetici kademlerinde çalıştıktan sonra İngiltere'ye döndü. Emeklilik döneminde uhdesine verilen Edinburgh Üniversitesi rektörlüğü, Royal Asiatic Society başkanlığı gibi görevleri yürüttü. 1858-1861 yılları arasında yayımladığı *The Life of Mahomet* isimli dört ciltlik çalışması ile meşhurdur. Arapça kaynaklara refere edilerek hazırlanan İngilizce ilk eser olma hüviyetinde olan bu çalışmanın başında hadis külliyatına yönelik değerlendirmelerde bulunur. Çalışmanın devamında, Hz. Peygamber'in çocukluğunda epilepsi nöbeti geçirdiği, amcası ile yaptığı seyahatler sayesinde Hıristiyanlık ve Yahudilik hakkında yeterince bilgi sahibi olduğu, özellikle Mekke'de kurulan panayırarda Necran Hıristiyanlarının onun üzerinde etki kurduğu, hatta 25 yaşında ticari maksatla gittiği Suriye'de neredeyse Hıristiyanlığı benimseyeceği ve Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in kendi psikolojisinin ürünü olduğu gibi oryantalist polemleri devam ettiren iddialar yer almaktadır. Bu iddialar için bkz. Sir William Muir, *The Life of Mahomet*, c. 1 (London: Smith Elder Co., 1861), 21,33-34; Sir William Muir, *The Life of Mahomet*, c. 2 (London: Smith Elder Co., 1861), 7-8,19,60-64; Sir William Muir hakkında bilgi için ayrıca bkz. Çap, *Goldziher Öncesi Oryantalizm ve Hadis*, 395-96; Woodhead, "Muir, Sir William", 94.

manipülatif bir literatür olduğunun zımnen kabul edilmesi olarak görülebilir.

Hadislerin sıhhatine yönelik getirdiği eleştirilerden bir diğeri, hadis senedinde yer alan râvilerin rivayet etme şekillerine yöneliktir. Buna göre, bir râvi Hz. Peygamber'den işittiği bir hadisi, kelimesi kelimesine değil mânasıyla aktarmaktadır. İlgili hadisin senedinde bulunan her bir râvi, bir öncekinden rivayet olunan haberi aynı metot ile kendisinden sonrakine aktarır. Bu şekilde kuşaktan kuşağa aktarılan rivayetin hadis kitaplarında yer alan şekli son râvinin kelime dağarcığıyla sınırlıdır. Esasında hadislerin hem lafzen hem de mâna ile rivayet edilmesi geleneksel düşüncede de kendisine yer bulan bir konu olmasına rağmen⁴¹ Seyyid Ahmed Han'ın bu konuda gelenekten ayrılan yönü, süreç içerisinde herhangi bir râvinin mânayı tam olarak anlayamamış olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmiş olmasıdır. Hatta sahabenin bile bazı hadislerde Hz. Peygamber'i yanlış anladığını ifade etmektedir.⁴² Seyyid Ahmed Han'ın düşüncesinde, hadislerin rivayet edilme metodundan dolayı ortaya çıkan mâna değişimine ihtimalin fazla veriliyor olması, hadis kaynaklarında yer alan herhangi bir rivayetin Hz. Peygamber'e ait olmasını aynı oranda şüpheli bırakmaktadır. Brown, Muir'in aynı konu bağlamında hadislerin mâna ile aktarılmasından dolayı ortaya çıktığını düşündüğü sorunların, Seyyid Ahmed Han tarafından da paylaşıldığının altını çizmektedir.⁴³

Seyyid Ahmed Han'ın hadis senedinde yer alan râvilere ve onların aktarım şekillerine yönelik eleştirileri genel olarak yukarıda aktarıldığı çerçevededir. Onun, yaptığı değerlendirmelerden anlaşılan durum, rivayetlerin büyük bir kısmının günümüze sıhhatli bir şekilde gelmediğini benimsemiş olduğudur. Onun bu konuda değerlendirmeye aldığı diğer bir husus ise hadislerin metinlerine yöneliktir.

2. Metin Yönünden Getirilen Kritikler

Seyyid Ahmed Han'ın bu noktadaki temel kabulü, tedvin döneminde musanniflerin rivayetleri senet yönünden tenkit etmelerine rağmen metin yönünden herhangi bir kritiğe tâbi tutmadıklarına dair oryantalistlerin de

⁴¹ Kandemir, "Hadis", 31.

⁴² Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, 1962, 1:48-49; Mazharuddin Sıddiki, *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*, çev. Murat Fırat ve Göksel Korkmaz (İstanbul: Dergah yayınları, 1990), 87; Kandemir, "Hadis", 45-46; Öz, "Ahmed Han, Seyyid", 74.

⁴³ Brown, *Rethinking*, 36. Bu noktada şunu belirtmek isteriz ki, herhangi bir bilginin edinilmesinde, aktarılmasında ve yayılmasında yazılı kültürden ziyade sözlü kültürün son derece merkezi bir konumda olduğu toplumsal bir yapıda, o toplumun mensubu olduğu dinin peygamberine ait dini bağlayıcılığı olan sözlerinin, muhatapları tarafından mânasına dikkat edilmeksizin gelişi güzel bir şekilde ağızdan ağıza aktarılmış olabileceği zayıf bir ihtimal gibi durmaktadır. .

yaygın olarak öne sürdüğü iddiadır. Bu bağlamda Troll, Muir'in hadislerin senet yönünden tenkit edilip metin yönünden kritik edilmediğine dair iddiasının Seyyid Ahmed Han tarafından kabul edilmiş olduğunu ifade ederek⁴⁴ aradaki bu etkilenime işaret etmektedir. Bu temel kabul, hadis metinlerinin modern kritiklerle yeniden tenkit edilmesini icbar etmektedir. Bu bağlamda Seyyid Ahmed Han'ın geleneksel yaklaşımın dışında ele aldığı hadis metnine yönelik getirdiği kritiklerin, oryantalistlerin de hadis metinlerine yönelik kullandığı Tarihi Tenkit Metodundan mülhem olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵

Tarihi Tenkit Metodunu konumuz bağlamında ve genel hatlarıyla şu şekilde özetleyebiliriz. Batıda gelişen bir yöntem olarak bu metot, tarihsel olarak Rönesans döneminde elde edilen antik metinlerin otantikliğine dair Batılıların yürüttüğü çalışmalara kadar geri götürülebilmektedir. Rönesans döneminde elde edilen vesikaların sıhhatine yönelik çalışmalarda kullanılan bu metot, bir süre sonra dini sahaya taşınarak kutsal metinlerden Eski ve Yeni Ahit metinlerinin kritik edilmesinde kullanıldı. Böylece Batı'da İncil metnini konu edinen eleştirel çalışmalar ortaya çıktı. Batılıların siyasal genişlemesinin İslam coğrafyalarını içerisine almasından sonra bölgeye giden ve İslam dinine ait orijinal metinlerle karşılaşan oryantalistler, bu sefer aynı metodu İslam düşünce sisteminin ana unsurlarından olan hadis külliyatının kritik edilmesi için kullandılar. Oryantalistlerin bu noktada öne sürdükleri en temel iddiaları, tedvin döneminde, rivayetlerin senet yönünden kritik edilmesine rağmen metin yönünden herhangi bir eleştiriye maruz bırakılmamış olduğudur.⁴⁶ Bu yaklaşımı merkeze alan hadis anlayışında; herhangi bir rivayetin hadis değeri taşıyıp taşımayacağı hususu, Batılılar tarafından geliştirilen bu metodun uygulanmasından sonra karar verilebilecek bir noktaya taşındı.

Seyyid Ahmed Han'ın bir hadis rivayetinin otantik olup olmadığının, Kur'an-ı Kerim üzerinden anlaşılabilmesi ile ilgili görüşlerinin bu metot üzerinden şekillendiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar herhangi bir rivayetin sıhhati açısından bir değerlendirme yapmak için Kur'an-ı Kerim'e arz edilme yöntemi İslam düşünce geleneğinde kullanılmış olsa da gelenekte yer aldığı

⁴⁴ Troll, *Reinterpretation*, 134.

⁴⁵ Brown, *Rethinking*, 97, 113; Hatiboğlu, "Modernistlerin Sünnet Anlayışı", 214, 228.

⁴⁶ Tarihi Tenkit Metodunun mahiyeti, gelişim süreci ve İslam tarihinde metin kritiğine yönelik çalışmalar hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Salahattin Polat, *Metin Tenkidi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020); Bu yöntemin İslam dinine ait metinlere yönelik uygulamalarındaki problemler için ayrıca bkz. Fatma Betül Altıntaş, "Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin İslami Rivayetlere Uygulanma İmkânına Dair Bazı Mülâhazalar", *Milel ve Nihal* 16/2 (2019), 279-304.

şekliyle bu uygulamanın arka planında, Kur'an-ı Kerim'in yanılmazlığı ve kutsallığı ilkesi yer almaktadır. Oysa Seyyid Ahmed Han'ın düşüncesinde, meselenin Kur'an-ı Kerim'in hakemliğine verilmesinin nedeni, onun kutsal bir metin olmasından ziyade tarihi bir vesika olmasına yapılan vurgudur. Seyyid Ahmed Han'a göre, hadis kitaplarında yer alan metinler, şifahi olarak rivayet edilmesinden sonra yazıya geçirilmiş ifadeler bütünü olduğu için, bu metinlerin sıhhati için sözlü olarak ortaya çıktıkları döneme yoğunlaşmak gerekir. Burada gelmek istediği nokta, sözlü bir rivayetin sıhhatinin, ancak günümüze sağlıklı bir şekilde ulaşmış o döneme ait yazılı bir metin üzerinden sağlanması gerektiği yönündedir. Bu yaklaşım, Batılı bir teknik olan Tarihi Tenkit Metodunun yansıması gibi durmaktadır. Bu bağlamda Hadis kitaplarında yer aldığı şekliyle rivayetlerin, sözlü olarak ortaya çıktığı döneme tarihsel açıdan en yakın yazılı metin Kur'an-ı Kerim olduğu için, bir rivayetin sıhhati, tarihi bir vesika olarak değer kazanan Kur'an-ı Kerim metni ile karşılaştırılarak sağlanmalıdır.⁴⁷ Seyyid Ahmed Han'ın bu yaklaşımı ile tarihi, hadislerden daha güvenilir bir alan olarak gördüğü ifade edilir.⁴⁸

Bu metot doğrultusunda Kur'an-ı Kerim'in, sözlü bir rivayetin yazıyla kayıt altına alınmış tarihi bir metin üzerinden kritik edilmesi bağlamında ele alınmış olması, ilk planda Kur'an metninin araçsallaştırılması olarak değerlendirilebilir. Seyyid Ahmed Han'ın yaklaşımının, William Muir'in bu konudaki iddiaları ile paralel bir seyir almakta olduğu gözlemlenmektedir. Zira Muir, hadis rivayetlerinin şifahi olarak aktarılmasından dolayı bozulmaya müsait ve güvenilmez olduğunu, bundan dolayı bir rivayetin sıhhatini ortaya koymada tek merciin Kur'an-ı Kerim olması gerektiğini savunduğu aktarılır.⁴⁹ Bu bakış açısıyla, bilimsel olabilme kaygısıyla Kur'an-ı Kerim metninin kutsallıktan arındırılmış ve tarihsel bir vesikaya indirgenmiş yeni algılama çerçevesinin, Kur'an'ı on dokuzuncu yüzyılda gelişim gösteren sosyal bilimlerin alanının konusunu teşkil edebilecek bir konuma taşıdığına dikkat edilmelidir. Zira aynı metot üzerinden farklı yazılı kaynaklara müracaat edilerek Kur'an-ı Kerim'in de sıhhatinin araştırılabilmesine olanak tanıyan Tarihi Tenkit Metodunun menziline girmesi anlamına gelir. Bir başka ifadeyle, ilahi bağlamından çıkarılarak tarihsel bir olguya indirgenen Kur'an-ı Kerim, böylece oryantalistlerin

⁴⁷ Han, *Maqâlat-ı Sir Seyyid*, 1962, 1:25-29; Hatiboğlu, "Modernistlerin Sünnet Anlayışı", 231-32.

⁴⁸ Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, 110 vd.

⁴⁹ İbrahim Hatiboğlu, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları: Hint Alt Kıtası, Mısır ve Türkiye'de Hadis Tartışmaları* (İstanbul: Hadisevi, 2004), 58; Çap, *Goldziher Öncesi Oryantalizm ve Hadis*, 395-96; Brown, *Rethinking*, 36.

kritikleri bağlamında, Tarihi Tenkit Metodunun kapsam alanına girmektedir. Zira bir oryantalist açısından hadisler ve Kur'an-ı Kerim ontolojik açıdan müsavidir. Yani hem Kur'an-ı Kerim'in hem de hadislerin menşei bizzat Hz. Peygamber olarak kabul edilir. Kur'an-ı Kerim'in bu algılama biçimi, Tarihi Tenkit Metodunun uygulama sahasına giren Kur'an metninin de tıpkı hadis rivayetleri gibi aynı teknikle tenkit edilmesine pek dahi imkân tanımaktadır.

Aynı metodu kullanan bir Müslüman için Kur'an özelinde aynı şeyi söylemek mümkün gözükmemektedir. Zira İslam akaidinde, Kur'an-ı Kerim metninin günümüze tahrif olmadan intikalinin usûlü'd-dînden sayılıyor olması, Kur'an-ı Kerim'in metninin tenkit edilmesini kesin olarak engeller. Nitekim modern paradigmlar karşısında tenkit imkânı bulunmayan Kur'an metninin yorumlanmasında bir çıkış yolu olarak te'vil, Seyyid Ahmed Han ve diğer modernist düşünürler için sık başvurulan bir yöneme dönüşür.

Seyyid Ahmed Han'ın söz konusu bu tekniğe nasıl ulaştığı ve onun işleyişine nasıl hâkim olduğu hususu, üzerinde durulması gereken bir konu olarak tarafımızca mülâhaza edilmektedir. Tarihi Tenkit Metodunun İslam düşüncesine ait metinlere uygulanması bağlamında öne çıkan isim Aloys Sprenger'dir. Onun, aynı zamanda uyguladığı bu metot sayesinde hadis ve siyer külliyyatının büyük bölümünün güvenilmez olduğunu savunan ilk kişi olduğu ifade edilir.⁵⁰ O, Alt Kıta'ya geldikten sonra kütüphanelerde taradığı yazma eserler arasından birinci el kaynaklara dayandığını iddia ettiği *The Life of Mohammed From Original Sources* isimli çalışmasını ve hadisleri kendisine konu edinen makalelerini Royal Asiatic Society bünyesinde yayımladı. Sprenger özellikle hadis kaynaklarından Buhârî'de yer alan rivayetlerin çok büyük bir kısmının uydurma olduğunu düşünüyordu.⁵¹ Onun hadisler ve siyer konusundaki yaklaşımları Hindistan'da büyük bir etki meydana getirdi. Hindistan'da hadisler konusunda Tarihi Tenkit Metodunun kritikleri bağlamında konuya yaklaşarak hadislerin güvenilirliğini sorgulayan ve onların otantikliğini reddeden ilk kimse olduğu aktarılır.⁵² Daha önceden ifade edildiği üzere Sprenger, Hintlilerin modernleştirilmesi kapsamında faaliyet yürüten kurumlardan Delhi Koleji'nin müdürlüğünü uzun yıllar yürüttü. Seyyid Ahmed Han ise İngiliz mahkemelerinde görevli olarak 1846 yılından itibaren Delhi'de bulunuyordu. İkilinin yakın bir

⁵⁰ G. H. A. Juynboll, *The Authenticity of the Tradition Literature: Discussions in Modern Egypt* (Leiden: E.J. Brill, 1969), 1.

⁵¹ Aloys Sprenger, *Das Leben Und Die Lehre Des Mohammad* (Berlin: Nicolaische Verlagsbuchhandlung, 1865), CII-CIV.

⁵² Kuzudişli, "Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler", 148-50; Chaghatai, "Dr Aloys Sprenger", 79-104.

ilişkisinin olduğunu, Seyyid Ahmed Han'ın tarih alanına dair çalışmalarında Sprenger'in bir nevi danışmanlık yapmasından biliyoruz. Bu bağlamda Delhi şehrinin eski kale ve anıtsal yapılarına ve onların üzerindeki yazıtlara yönelik Seyyid Ahmed Han'ın *Âsârus-Senâdid* isimli eseri dikkat çeker. Çünkü Seyyid Ahmed Han'a Batılılar arasında şöhret kazandıran bu eserin hazırlanmasının Sprenger'in telkinleri ile olduğu aktarılır.⁵³ Söz konusu yazıtların otantikliği ile ilgili birlikte çalışma yürütmüş olmaları, Seyyid Ahmed Han'ın hem metodun işleyişine dair bilgilenmesine hem de Sprenger'in hadisler konusundaki yaklaşımlarına vakıf olmasına neden olduğu düşünülmektedir.⁵⁴ Bunun yanında yine Sprenger'in yönlendirmeleriyle Hz. Peygamber'in hayatına yönelik spekülasyon bir çalışma yapan Seyyid Ahmed Han'ın yakın dostu⁵⁵ William Muir, haddizatında aynı metodu kullanarak İslam tarihine ve hadislere yönelik eleştiriler getiriyordu. Seyyid Ahmed Han'ın bu metodun işleyişine yönelik etki altında kaldığı izlenimi uyandıran bir diğer nokta ise, onun İncil metni üzerine yaptığı çalışmadır.

Oryantalistlerin metin kritiğine yönelik Batı'da gelişen teknikleri Eski ve Yeni Ahit'e uygulamaları neticesinde, İncil metnine yönelik eleştirel bir külliyyatın ortaya çıkmasına neden olduğu daha önceden ifade edilmişti. Batı'da ortaya çıkan bu külliyyat ile Seyyid Ahmed Han'ın çalışmalarının kesişim noktası araştırmamız açısından önemlidir. Seyyid Ahmed Han, İngilizlerle Müslümanları birbirlerine yakınlaştırmak amacıyla, bir Müslümanın nazarından İncil metinlerine yönelik tefsir çalışmasını *Tebyînü'l-Kelâm fî Tefsîrû't-Tevrât ve'l-İncîl alâ Milleti'l-İslâm* ismiyle 1862-65 yılları arasında üç cilt olarak yayımladı. Bu çalışmanın bizi ilgilendiren kısmı ise çalışmasına henüz başlamadan önce, Batılılar tarafından kaleme alınmış İncil metnine yönelik eleştirel metinleri tercüme ettirerek onlardan istifade etmesidir. Onun İncil'e yönelik yapacağı tefsirde faydalanmaya çalıştığı eserler, söz konusu bu metodu kendi kutsal metinlerine uygulayan

⁵³ Troll, *Reinterpretation*, 40.

⁵⁴ Hatiboğlu, "Modernistlerin Sünnet Anlayışı", 208.

⁵⁵ Seyyid Ahmed Han ile William Muir arasındaki yakın dostluğu göstermesi açısından; karşılıklı mektuplara, Seyyid Ahmed Han'ın açtığı eğitim kurumuna Muir'in ekonomik ve siyasi verdiği desteğe, Seyyid Ahmed Han'ın oğlunun İngiltere bursunu kazanmasında Muir'in desteğine, Muir'in Edinburg Üniversitesi rektörü olduğu dönemde Seyyid Ahmed Han'a fahri doktora verilmesine ve Muir'in Kuzey-Batı Eyaletleri vali yardımcısı olması hasebiyle birlikte yürüttükleri çalışmalara bakılabilir. Aralarındaki yakınlığı gösterebilecek olan örnekler için bkz. Khan, *The Loyal Mahomedans*, 1-3/27-33; Dar, *Religious Thought*, 12; Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, 1993, 12/188; Hâlî, *Hayat-i Javed*, 108-112, 147; Dar, "Strategy of Loyatism", 97-101; Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 65; Baljon, *The Reforms and Religious Ideas*, 51.

Batılılar tarafından üretilmiş çalışmalardı. Bu bağlamda Seyyid Ahmed Han, *Tebyînü'l-Kelâm* isimli çalışmasını hazırlarken Urduca'ya tercüme ettirdiği Batılı İncil kritikleri üzerinden, Tarihi Tenkit Metodunun işleyişini de görmüş oluyordu.⁵⁶

Dolayısıyla Seyyid Ahmed Han'ın, gerek İncil metnine yönelik yapılan eleştirel metinlerle çalışması, gerekse hadis konusunda çalışma yürüten oryantalistlerle yakın olması, Batılı bir teknik olan Tarihi Tenkit Metodunun işleyişini kavramasını sağlamış olmalıdır. Fakat bu yakınlık aynı zamanda, Sprenger ve Muir'in hadis külliyatına yönelik iddialarının, onun hadis konusunda ileri sürdüğü modernist yaklaşımlarındaki izdüşümlerine de zemin oluşturduğunu akla getirmektedir. Hadis konusunda geldiği modernist çizgi, onu çok az sayıda hadisin güvenilir olduğu sonucuna götürdü. Bu bağlamda Seyyid Ahmed Han, Ahiret ile ilgili olan ve insanın dikkatini ahlaki öğütlere çeken hadisler dışında Müslümanlar için bağlayıcı olabilecek herhangi bir rivayeti otantik olarak kabul etmedi. Hadisler konusunda oldukça eleştirel bir yaklaşımı benimsemesine rağmen bazı konularda kendi düşüncesini destekleyecek rivayetlerde ise bu tutumu terk etmesi dikkat çekicidir. Söz gelimi Miraç hususunda hadis âlimlerinin zayıf olarak nitelendirdiği bir rivayeti kendi düşüncesine delil olarak kullanması araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir.⁵⁷ Fakat onun hadis anlayışında, özellikle Müslümanların dünyevî pratiklerini ihata eden rivayetlerin bağlayıcılık noktasında dışarıda bırakılmış olması, konunun sömürgecilik bağlamında kritik edilmesinin önünü açmaktadır.

C. Modernist Hadis Anlayışının Sömürgecilik Bağlamında Değerlendirilmesi

Kur'an-ı Kerim'in temel ilkelerinin açıklanması ve günlük hayata tatbik edilmesi noktasında vahyin kontrolünde hareket eden Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri, bir Müslüman için ideal bir yaşam biçiminin ihdas edilebilmesi açısından son derece önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Seyyid Ahmed Han'ın hadis anlayışının geldiği nokta ise Müslümanların günlük rutinlerinin referans kaynağı olabilecek nitelikteki rivayetleri hadis kapsamının dışında bırakmış olması yönüyle dikkat çekmektedir. Esasında hadisler konusundaki bu yaklaşımı, onun laisizmin bir yansıması gibi gözüken, din kurumunu, dünyevî işlere karışmayan bir

⁵⁶ Brown, *Rethinking*, 34-35.

⁵⁷ Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, 1962, 1:178; Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, 1963, 11:385; Troll, *Reinterpretation*, 144; Baljon, *The Reforms and Religious Ideas*, 72; Siddiki, *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*, 89; Hatiboğlu, "Modernistlerin Sünnet Anlayışı", 270-71; Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, 112.

olgu olarak algılamasının⁵⁸ ve deizmin algısına benzer bir şekilde, ilk sebep olma hüviyeti dışında evrenin işleyişine aktif bir şekilde müdahale etmeyen Tanrı anlayışının⁵⁹ bir uzantısı olarak görülmelidir. Zira onun dini düşüncesinde Tanrı kavramının, Müslümanların gündelik yaşamlarının dışındaki bir alana hükmedebilen bir varlık tasavvuruna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu tasavvurun bir uzantısı mahiyetinde, vazedilen din ile o dinin peygamberinin de müdahale edebileceği alan, Tanrı için tahdit edilenden daha fazla olmasa gerekir. Nitekim onun bu yaklaşımı, hadislerin bir Müslümanın düşünce yapısına ve dünya hayatına dair kapladığı alanı oldukça daraltırken, buna mukabil yeni düşünce ve yaşam biçimlerinin inşa edilebileceği uygun bir alanın açılmasına zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda Seyyid Ahmed Han'ın hadis anlayışının, İngilizlerin Alt Kıta'da kurmaya çalıştıkları sömürge sisteminde nereye konumlandığının tartışılması icap ederken öncelikle perspektifi biraz daha genişleterek İngilizlerin Alt Kıta'da kurmaya çalıştıkları sömürge sistemine ve onun emperyal beklentilerine yönelik bazı mülâhazaların yapılması, maksadın hâsıl olması açısından daha doğru olacaktır.

İngilizlerin Hindistan'daki hâkimiyetleri açısından izledikleri politikalarda birtakım kırılmalar yaşandığı gözlemlenmektedir. Konumuz bağlamında 1857 Sipahi Ayaklanması'nın, bu kırılmalardan birine neden olduğu düşünülebilir. İngilizlerin Alt Kıta'da izlediği siyaset açısından bu hadiseye kırılma dememizin nedeni, onların emperyal hedeflerinin kaybolması ihtimalinin ortaya çıkmasına karşılık, değişen bazı politik tavırlarından kaynaklanmaktadır. İngilizler, özellikle 1857 Sipahi Ayaklanması'nın küçük bir askeri eylemden büyük bir halk hareketine dönüşmesi karşısında, Alt Kıta'daki siyasal varlıklarını kaybetme tehlikesi ile

⁵⁸ Seyyid Ahmed Han'a göre gerçek din ahlaki öğütler vermek dışında dünya işlerine karışmamalıdır. Detay için bkz. Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati (Lahor: Meclis-i-Terakkî Edeb, 1962), 9/10.

⁵⁹ Seyyid Ahmed Han, evrenin değişmeyen yasalar çerçevesinde kırılmaz bir sebep-sonuç zinciri ile işlediğini savunuyordu. Ona göre Tanrı, bu evrendeki kırılmaz zincirin ilk halkasıdır. Aynı zamanda evrende değişmesi mümkün olmayan yasaları koymuştur. Mu'tezile'nin el-Va'd ilkesini bu bağlamda değerlendiren Seyyid Ahmed Han, Tanrı'nın bu ilke gereği koyduğu doğa yasalarına müdahale etmeyeceğini belirtir. Hatta onun bu bakış açısı dua anlayışını da etkileyerek duaların evrendeki ilerleyişi etkilemeyeceğinden sebep, sevap kazanmak ve motive olmak için dua edildiğini savunur. Bu konudaki görüşleri için bkz. Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, 1962, 1/9-10; Han, *Tehzîbu'l Ahlâk*, 2/221-223; Seyyid Ahmed Han, *Tahrîr fî Usûlü't-Tefsîr* (Patna-İndia: Hüdâ Bahş Oriental Public Library, 1995), 37-42; Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati (Delhi: Ahmad Nadeem Qasmî, 1984), 2/232-238; Bu konuda yazdığı müstakil bir risale için ayrıca bkz. Seyyid Ahmed Han, *Ed-Duâ ve'l-İsticâbe* (Agra: Matbaâ Müfîd Aâm, 1892).

karşılaştıklarının farkına varmış olmalıydılar. Bu durum aynı zamanda, İngilizlerin Alt Kıta'da siyasal hegemonyasını genişletmiş olsalar dahi, özellikle Hintli Müslümanlar tarafından işgalci olarak görüldüklerini, üstelik siyasi ve askeri olarak halkın üzerine yapılan baskıların, onların gözünde bir gün bu topraklardan çekip gidecek bir işgalci pozisyonunu değiştirmedeğini idrak etmelerini sağladığı anlaşılmaktadır.

İşgal genel olarak, gelip geçici olan bir durumu tanımlamak için kullanılır. Fakat İngilizlerin Hindistan'daki varlıklarının geçici olmasından ziyade kalıcı olmak gibi hedefleri bulunuyordu. Onlar, Alt Kıta'nın tüm imkânlarını kendi emperyal hedefleri bağlamında kullanırken, aynı zamanda sömürüye maruz kalan yerlilerin, yaşanan bu sürecin kendi faydaları için olduğuna ikna olmalarını istiyorlardı. Esasında Görgün bu durumu, Batıların sömürgeleştirmede kullandığı bir metot olarak; gelip geçici olan işgal koşullarının kalıcı bir vaziyet alması bağlamında sömürge şartlarının ihdas edilmesi ile ilişkilendirmektedir. O, istila edilen bir coğrafyada işgalden sömürgeye geçiş; "Neredeyse bütün dünyada Batı Avrupalıların hayat tarzının en doğru ve en iyi hayat tarzı olduğuna inanan ve varlığını kendi memleketlerinde Batıların çıkarlarına hizmet etmekten alan bir kesim teşekkül ederek bu kesim üzerinden sömürge dönemi dediğimiz bir dönem yaşandı"⁶⁰ şeklinde özetlemektedir.

Bu bakış açısına göre oryantalistler tarafından Batı modernitesine ait kritikler, "iyi/doğru ve kötü/yanlış" olan şeyleri tefrik etmeye yarayan bir mekanizma olarak takdim edildi. Böylece işgal edilmiş olan coğrafyalarda emperyal hedeflerle istihdam edilen oryantalistlerin, "iyi/doğru ve kötü/yanlış" olan şeyleri tasnif ederek modernleşmenin yönünü tayin etmiş olması, aynı zamanda modernleşme/modernleştirme gayretlerinin, Müslümanların sömürgecilik sistemine entegrasyonu anlamında değerlendirilmesine imkân vermektedir. Bu noktada ilerencilik olarak görülen birçok oryantalist iddia, esasında emperyalist beklentilerin Müslümanların zihninde meşru bir zemine oturması anlamına gelmektedir. Yine Görgün'ün aynı bağlam üzerinden "*İslam terakkiye (ilerlemeye) mani midir?*" sorusunun, esasında "*İslam emperyalizme (sömürüye) mani midir?*" anlamına geleceğine dair yaptığı tespit bu açıdan önemlidir.⁶¹ Görgün'ün tespitini analojik bir biçimde, Hintli Müslümanlar özelinde düşündüğümüzde, meselenin Hintli Müslümanların inancının terakkiye açık olup olmamasından ziyade, Hintli

⁶⁰ Tahsin Görgün, *Medeniyet Meselesi İslâm ve Batı İlişkileri Çerçevesinde* (Endülüs, 2020), 23.

⁶¹ Tahsin Görgün, *İslam Modernizm ve Batılılaşma*, 1. bs (İstanbul: Tire Kitap, 2021), 50-53.

Müslümanların dini düşüncesinin ve pratiklerinin İngilizlerin emperyal hedefleri bağlamında müdahaleye açık olup olmamasıyla ilgili olduğu görülmektedir. İslam düşüncesinin Batılı bilimler kritiğinde reforme edilmesi ile emperyal bir müdahaleye açık hale getirilmesi noktasında kurulan bu ilişkiye odaklanırsak, Hindistan'da işgalin kalıcı hale getirilebilmesi ve zihinsel sömürünün ikame edilebilmesi için İngilizlerin 1857 sonrası en fazla üzerinde durdukları hususun Müslümanların modernleştirilmesi olduğunu söyleyebiliriz.

İngilizlerin, eğitim kurumları aracılığı ile Alt Kıta'ya bilimsellik ve ilerlemecilik mottosunun Müslümanların modernleştirilmesi ile kamufle edilmiş on dokuzuncu yüzyıl Batı modernitesine dair ithal ettiği argümanlar, bir konu hakkında deskriptif yani betimleyici bir özelliğe sahip olmanın yanında, neyin nasıl olması gerektiğine dair önermeleri de muhteviyatında barındıran normatif değerler olarak tanımlanır.⁶² Bu bağlamda on dokuzuncu yüzyıl Batı modernitesinin, Hindistan'da muhatap olduğu bireylerin zihinsel yapısına nüfuz etmesinin yanında, günlük pratiklerine yönelik bir takım düzenlemeleri de onlardan talep ettiği ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle; on sekizinci yüzyılın son çeyreğinden itibaren İngiliz oryantalistler aracılığı ile Hindistan'a taşınmaya başlayan modernitenin ürettiği rasyonalizm, natüralizm, sekülerizm, laisizm gibi paradigmlar, on dokuzuncu yüzyılda İngiliz siyasal genişlemesinin Alt Kıta'nın tamamına yayılmasından sonra yakalanan yeni bir ivme ile Batı merkezci bir hal alarak sömürge menfaatleri doğrultusunda şekillenen yeni bir yaşam biçiminin dayatılmasına dönüştüğü gözlemlenmektedir.

İngilizlerin bu emperyal beklentilerinin Alt Kıta'da yaşayan Müslümanlar tarafından ivedilikle karşılandığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu noktada tıpkı İngiliz yetkililer gibi Seyyid Ahmed Han da Hindistan'da meskûn olan Müslümanların "geri kalmışlığından kurtulmaları" için açılan İngilizce eğitim veren okullardan ve İngiliz eğitim sisteminden uzak durmalarından şikâyet etmektedir.⁶³ İlk etapta, Hintli Müslümanların İngilizlerin Alt Kıta'da sömürge menfaatlerini ihata edecek şekilde kurmaya çalıştığı bu eğitim sisteminden uzak durmalarının siyasal bir arka planı olduğu düşünülebilir. Her şeyden önce Müslümanların Hindistan'da çok uzun süre yönetici pozisyonunda olmalarının kendilerine sunduğu tarihsel hafıza ve bu hafızanın ürettiği toplumsal akıl, İngilizlere

⁶² Troll, *Reinterpretation*, 215-17.

⁶³ Kidwai, *Cementing Ethics with Modernism*, 203; Hâlî, *Hayat-i-Javed*, 128-32; Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 9.

siyasi açıdan yakınlaşmalarındaki en büyük engellerden biridir. Fakat bu çalışmanın dikkat çekmeye çalıştığı ikinci bir engel ise; İslam düşüncesini oluşturan unsurların, mensubuna sağladığı kimlik⁶⁴ ile İslam inancının muhteviyatındaki değerlerin mü'minlerin hayatını kuşatıcılığı ve onun zihinsel olarak sömürülmesi karşısında önleyici bir fonksiyona sahip olma özelliğidir.

Müslümanların dini düşüncelerinin gelişimi ve kimliklerinin inşasında, İslam düşüncesinin diğer bileşenlerinin olduğu gibi Hz. Peygamber'in sözlü ve fiili sünneti de önemli bir rol üstlenir. Özellikle Müslümanların günlük rutinlerinin tanzim edilmesinde önemli bir alanı ihata eden sünnetin, şüphesiz inanan kimselerin tamamı tarafından ideal bir düzeyde tatbik edildiği düşünülemez. Fakat Alt Kıta Müslümanlarının emperyal hedefleri bünyesinde barındıran eğitim sistemine ve bu sistem üzerinden kurulmaya çalışılan bir yaşam biçimine uzak durması hakkında sosyolojik veya psikolojik bir analiz yapılması gerekiyorsa, bu noktanın göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Zira Alt Kıta'da İngilizlerin siyasi ve fikri yayılcılığına karşı direniş gösteren Müslüman grupların dini düşüncelerinde hadis ve sünnet konusundaki bağlılıklarıyla ön plana çıkması da bu durumun bir tezahürü olarak telakki edilebilir.⁶⁵

Nitekim Hintli Müslümanların sömürge sistemine entegrasyonunun sağlanmasında, modernitenin ürettiği paradigmalardan normatifliği ile hadislerin müminlerin hayatını kuşatması noktasında ürettiği değer yargılarının çatışması neticesinde, İngilizler açısından ortaya çıkan bu durumun çözüme kavuşturulması amacıyla, Alt Kıta'da bulunan Aloys Sprenger ve William Muir gibi oryantalistlerin hadis ve Hz. Peygamber'in

⁶⁴ Görgün, *Modernizm ve Batılılaşma*, 52.

⁶⁵ Söz gelimi İngilizlerin Alt Kıta'daki mevcudiyetini kabul etmeye istekli olmayan gruplardan birisi *Tarikat-ı Muhammediyye* veya *Mücâhidîn* olarak isimlendirilen Seyyid Ahmed Şehîd (ö. 1831) tarafından kurulan harekettir. Gerek Seyyid Ahmed Şehîd gerekse sonraki temsilcileri Abdülazîz ed-Dihlevî'ye bağlı olmakla beraber dini düşüncelerinde Ehl-i Hadis çizgisini benimsemişlerdir. Hareketin dini ve siyasi çizgisi için bkz. Durmuş Bulgur, "1850-1900 Yılları Arası Hind Yarımadasındaki İslami Fikir Akımları" (Doktora Tezi, Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 93-98; Brown, *Rethinking*, 24-27; Huriye Martı, "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011); Rıza Kurtuluş, "Ahmed Şehîd", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989); Ayrıca Alt Kıta'da İngiliz sömürge idaresinin eğitim komisyonu başkanı olarak görev yapan oryantalist William Hunter, Alt Kıta'da bulunan Müslümanların dini inançları gereği İngiliz sömürge sisteminin benimsemeyeceğini belirtirken, bu grupları, dini düşüncelerinde hadis vurgularının fazla olmasından dolayı Vehhâbi olarak nitelendirmektedir. Detaylı bilgi için bkz. W.W. Hunter, *The Indian Musalmans*, Third edition (London: Trübner and Company, 1876), 44 vd.

dindeki konumuna yönelik çalışmalara yoğunlaşmış olması, bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Bu çalışmada çizilen çerçeve açısından, İngiliz hegemonyasının zihinsel sömürde bir baskı unsuru olarak Batı modernitesini dayatmasından önce hadis ve sünnet, ideal bir Hintli Müslümanın dini düşüncesinin ve günlük pratiklerinin tanzim edilmesi açısından, onların hayatlarını çevreleyen ve dini kimliklerini inşa eden en önemli unsurlardan birisi olarak görülebilir. Burada görev yapan oryantalistlerin aynı zamanda İngiliz sömürge idaresinde yönetici olarak istihdam ediliyor olması ise onların hadis çalışmalarının siyasal bir arka plana sahip olabileceğine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle Batı modernitesinin ürettiği paradigmalardan Hintli bir Müslümanın düşüncesinde ve yaşantısında yer edinebilmesi için uygun bir zemin oluşturularak, bu zemin üzerine, ilerleme, bilimsellik ve modernleşme zırhı altında, İngilizlerin Alt Kıta'daki mevcudiyetiyle barışık makbul bir Müslüman prototipi ve sömürgeciliğin bu coğrafyada tutunmasını sağlayacak argümanlar inşa edilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Söz konusu bu çabaların Alt Kıta'da yaşayan Müslümanlar arasında ne derece kabul bulduğu tartışmalıdır. Fakat oryantalistlerin bu konudaki yaklaşımlarının izlerini taşıyan Seyyid Ahmed Han'ın hadis, hadis külliyatı ve Hz. Peygamber'in dindeki konumu hakkında ileri sürdüğü görüşlerin, Alt Kıta'da sömürge şartlarını ihdas etmeye çalışan İngilizler açısından mümbit bir zemin oluşturduğu ifade edilebilir.

Sonuç

Hindistan, asırlar boyunca Türk-İslam hâkimiyeti altında, farklı etnik grupların ve kadim dini geleneklerin birlikte yaşama kültürünü idrak eden bir coğrafya olarak on altıncı yüzyıldan itibaren Batılıların bölgeyi istila etmesinden sonra sömürgecilik gibi bölge açısından yeni sayılabilecek bir tecrübeye ev sahipliği yaptı. İslam coğrafyaları arasında bu tecrübeyi ilk elde eden bölgenin Hint Alt Kıtası olması, İslam düşüncesinin sömürgecilik ile karşılaşmasından sonra yaşadığı zihinsel kırılmaların da ilk izlerine bu bölgede rastlamamızı sağlamaktadır. Özellikle Hindistan'ı diğer Batılı devletlerle birlikte işgal ettikten sonra, takip ettikleri siyaset ve ince diplomasi sayesinde yerli ve yabancı tüm siyasi teşekkülleri yavaş yavaş ortadan kaldıran İngilizler, 1858 yılından itibaren ülkenin tek hâkimi oldu. 1947 yılına kadar devam edecek olan bu süreçte, İngilizler Hindistan'ın yer altı ve yer üstü kaynaklarını sınırsız bir şekilde sömürürken aynı zamanda işe koştığı oryantalistler vasıtasıyla, bölge halkının bu durumdan şikâyet etmesinin ötesinde bilakis bir hayli memnuniyet duymasını amaçlayan bir takım kültür politikaları uyguladı.

Oryantalistler, modernitenin ürettiği Batı merkezli hegemonik paradigmalara emperyal beklentiler doğrultusunda Alt Kıta'ya taşınmasında öncü oldular. Daha sonra açılan eğitim kurumları vasıtalarıyla bu değerler, sömürgeciliğin benimsenmesi noktasında, yerliler arasında standart bir düşünce ve İngiliz idaresi açısından makbul vatandaş inşasında kullanıldı. Tabiatı gereği normatif değer yargılarını bünyesinde barındıran paradigmaları üstlenen kimselerin, düşünce dünyalarında ve günlük pratiklerinde bazı düzenlemeler yapmaları gerekiyordu. Hindular arasında bu değerlerin üstlenilmesi ve senkretik bir esnekliğe sahip olan Hinduizm tarafından benimsenmesi Alt Kıta'nın diğer sakinlerinden olan Müslümanlara nazaran daha sancısız gerçekleşti. Fakat Müslümanların sahip oldukları siyasal arka plan ve dini düşüncelerinin niteliği, Hindistan'da İngiliz emperyalizminin benimsenmesi noktasında en büyük engellerden biri oldu. Bu noktada özellikle hadislerin geleneksel İslam düşüncesinde yer aldığı anlam çerçevesinde, mü'minlerin hayatlarının her alanını kuşatıcı normatif değerler taşıması, modernitenin Hintli Müslümanların zihni yapılanmalarına ve günlük pratiklerine nüfuz etmesi noktasında, onları muhafaza eden bir rol üstlenmesine gerekçe oluşturdu.

Hadislerin ve onların kaynağı Hz. Peygamber'in, dini düşünce ve pratiklerindeki merkezi konumunun, sömürgecilik faaliyetlerinin yayıldığı coğrafyalarda oryantalistler aracılığı ile tartışılmaya açılması, salt bir tesadüften ziyade emperyal bir arka planın ürünü olması kuvvetle muhtemeldir. Söz konusu coğrafyalarda on dokuzuncu yüzyıl Batı modernitesinin ürettiği normatif değerlere zihninde ve günlük hayatında yer açan bireylerin, dini düşünce ve pratiklerinde hadis mefhumunun merkezi konumunu kaybetmesi bu etkinin bir tezahürü olarak görülebilir. Modernist olarak isimlendirilen bu kimselerden olan Seyyid Ahmed Han'ın da oryantalistlerle kurduğu ilişki neticesinde, dini düşüncesinde hadislerin ve Hz. Peygamber'in merkezi konumunu kaybettiğini görüyoruz. Şüphesiz Seyyid Ahmed Han'ın, on dokuzuncu yüzyılda sömürgeci beklentilerin yönlendirdiği hadis çalışmalarında, oryantalistlerle amaç birlikteliği yaptığını iddia edecek somut delillerin varlığından söz edemeyiz. Fakat hadisler konusunda geliştirilen yöntem ve teknikler açısından ortaya çıkan birliktelik, sonuçları itibariyle hadislerin dindeki ve Hintli Müslümanların hayatındaki konumunu yerinden edecek bir hadis anlayışına dönüşmüştür. Ezcümle hadis ve sünnet konusunda modernist kritikler bağlamında on dokuzuncu yüzyıl itibariyle Hindistan'da ortaya çıkan bu eleştirel yaklaşım, doğrudan olmasa da sömürgeciliğin, Hintli Müslümanların zihinlerinde meşru bir zemine oturtulmasına ve Alt Kıta'da tutunmasına dolaylı yoldan

bir katkı sağladığı görülmektedir.

Hakem: Dış, Bağımsız.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma "Modern İslam Düşüncesinin Teşekkülünde Oryantalizmin Etkisi Hindistan'da Sir Seyyid Ahmed Han Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2. Yazar Katkıları:

Fikir: MA; **Kavramsallaştırma:** SK; **Literatür Taraması:** SK; **Veri Toplama:** -; **Veri İşleme:** -; **Analiz:** -; **Yazma – orijinal taslak:** SK; **Yazma – inceleme ve düzenleme:** MA-SK.

3. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

4. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

AHMED, Aziz. *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*. Çeviren Ahmet Küskün. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990.

ALTINTAŞ, Fatma Betül. "Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin İslami Rivayetlere Uygulanma İmkânına Dair Bazı Mülâhazalar". *Milel ve Nihal* 16, sy 2 (2019): 279-304.

AYDIN, Ahmet. *Yavana İslam Medeniyetinin Büyük Havzası:Hint*. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021.

BALJON, J. M. S. *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan*. 2. Baskı. Lahore: Orientela Publishers, 1958.

BAYUR, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi*. C. 1. 4 c. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946.

BAYUR, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi*. C. 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1950.

BEDİR, Murtaza. "Sünnet". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38:150-53.

- İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l Büldân (Ülkelerin Fetihleri)*. Çeviren Mustafa Fayda. 1. Baskı. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- BROWN, Daniel W. "Islamic Modernism in South Asia: A Reassessment". *The Muslim World* 87, sy 3-4 (1997): 258-71. doi:10.1111/j.1478-1913.1997.tb03639.x.
- BROWN, Daniel W. *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- BULGUR, Durmuş. "1850-1900 Yılları Arası Hind Yarımadasındaki İslami Fikir Akımları". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- BULGUR, Durmuş. "Pakistan Bağımsızlık Hareketi'nin Fikri Arka Planı". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy 12 (2016): 33-43.
- BULUT, Yücel. "Oryantalizm". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 33. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.
- CHAGHATAİ, Muhammad Ikram. "Dr. Aloys Sprenger (1813-1893) His Life and Contribution to Urdu Language and Literature". Editör Dr Waheed Qureshi. *Iqbal Academy Pakistan*, 1995, 79-104.
- ÇAP, Sabri. *Goldziher Öncesi Oryantalizm ve Hadis*. 2. Baskı. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2021.
- DAR, Bashir Ahmad. *Religious Thought of Sayyid Ahmad Khan*. First Edition. Lahore: Institute of Islamic Culture, 1957.
- DAR, Farook Ahmad. "Strategy of Loyalism: A Case Study of Syed Ahmad Khan's Relations with the British". *Journal of Political Studies* 27, sy 1 (2019): 91-105.
- DAUDÎ, Halid Zaferullah. *Şâh Velîyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- DODWELL, H. H., ed. *The Cambridge History Of India*. C. 5. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.
- DÜZGÜN, Şaban Ali. *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- GIBB, Hamilton Alexander Rosskeen. *Modern Trends in Islam*. Chicago: University of Chicago Press, 1945.
- GÖRGÜN, Tahsin. *İslam Modernizm ve Batılılaşma*. 1. bs. İstanbul: Tire Kitap, 2021.
- GÖRGÜN, Tahsin. *Medeniyet Meselesi İslam ve Batı İlişkileri Çerçevesinde*.

Endülüs, 2020.

- GRAHAM, George Farquhar. *The Life and Work of Syed Ahmed Khan, C.S.I.* First Edition. Edinburg and London: William Blackwood, 1885.
- HÂLÎ, Altâf Husseyin. *Hayat-i-Javed: A Biographical Account of Sir Sayyid.* Çeviren K.H Qadiri ve David J. Matthews. Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delhi, 2009.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Ed-Duâ ve'l-İsticâbe.* Agra: Matbaâ Müfid Aâm, 1892.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid.* Editör Muhammed İsmail Panipati. C. 5. 16 c. Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1962.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid.* Editör Muhammed İsmail Panipati. C. 1. 16 c. Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1962.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid.* Editör Muhammed İsmail Panipati. C. 9. 16 c. Lahor: Meclis-i-Terakkî Edeb, 1962.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid.* Editör Muhammed İsmail Panipati. C. 11. 16 c. Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1963.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid.* Editör Muhammed İsmail Panipati. C. 13. 16 c. Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1963.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid.* Editör Muhammed İsmail Panipati. C. 2. 16 c. Delhi: Ahmad Nadeem Qasmî, 1984.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid.* Editör Muhammed İsmail Panipati. C. 7. 16 c. Lahor: Meclis-i-Terakkî Edeb, 1991.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid.* Editör Muhammed İsmail Panipati. C. 12. 16 c. Lahor: Saadat Art Press, 1993.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Sirât-ı Ferîdiyye.* 2. baskı. Aligarh: Sir Syed Academy, 2009.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Tahrîr fî Usûlü't-Tefsîr.* Patna-İndia: Hüdâ Bahş Oriental Public Library, 1995.
- HAN, Seyyid Ahmed. *Tehzîbu'l Ahlâk.* Editör Muhammed Fazluddîn. C. 2. Lahor: Mustafa-i Press, 1895.
- HATİBOĞLU, İbrahim. "İslam'da Yenilenme Düşüncesi Açısından Modernistlerin Sünnet Anlayışı". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- HATİBOĞLU, İbrahim. *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları: Hint Alt Kıtası, Mısır ve Türkiye'de Hadis Tartışmaları.* İstanbul: Hadisevi, 2004.
- HUNTER, W.W. *The Indian Musalmans.* Third edition. London: Trübner and

Company, 1876.

JONES, William. "The Third Anniversary Discourse, on the Hindus, delivered 2d of February, 1786". İçinde *The Works of Sir William Jones*, 3:24-46. Cambridge Library Collection - Perspectives from the Royal Asiatic Society. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

JUYNBOLL, G. H. A. *The Authenticity of the Tradition Literature: Discussions in Modern Egypt*. Leiden: E.J. Brill, 1969.

KANDEMİR, M. Yaşar. "Hadis". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15:27-64. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.

KAVAK, Özgür. "Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, sy 14 (2003): 137-64.

KHAN, Syed Ahmad. *An Account of The Loyal Mahomedans of India*. C. 1-3. 1-3 c. Meerut: By. J. A. Gibbons At The Mofussilite Press, 1860.

KIDWAI, Shafey. *Cementing Ethics with Modernism: An Appraisal of Sir Sayyed Ahmed Khan's Writings*. New Delhi: Gyan Publ. House, 2010.

KIDWAI, Shafey. *Sir Syed Ahmad Khan: Reason, Religion and Nation*. London and Newyork: Routledge Tylor & Francis Group, 2021.

KOPF, David. "Oryantalizm ve Hindistan'ın Okumuş Elit Sınıfı". İçinde *Sömürgecilik ve Eğitim*, çeviren İbrahim Kalın, 35-57. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.

KURTULUŞ, Rıza. "Ahmed Şehîd". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2:134-35. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

KUZUDİŞLİ, Bekir. "Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler". *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, sy 7 (Nisan 2012).

MARTI, Huriye. "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40:106-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

MEADOWS, Taylor. *A Student's Manual of the History of India*. London: Longsmans Green and Co., 1972.

MUIR, Sir William. *The Life of Mahomet*. C. 1. 4 c. London: Smith Elder Co., 1861.

MUIR, Sir William. *The Life of Mahomet*. C. 2. 4 c. London: Smith Elder Co., 1861.

NİZAMİ, K. A. *Sayyid Ahmad Khan*. 3. baskı. New Delhi: Publications Division, 2002.

ÖZ, Mustafa. "Ahmed Han,Seyyid". İçinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2:73-

---

75. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989.
- ÖZEL, Taha İsmet. *İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2021.
- Pakistan History Boards. *A Short History of Hind-Pakistan*. Editör Mahmud Husain. Karachi: Pakistan Historical Society, 1955.
- POLAT, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- SAID, Edward W. *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. Çeviren Berna Yıldırım. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- SİDDİKİ, Mazharuddin. *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*. Çeviren Murat Fırat ve Göksel Korkmaz. İstanbul: Dergah yayınları, 1990.
- SMITH, Wilfred Cantwell. *Modern Islam in India: A Social Analysis*. Ripon Printing Press, 1946.
- SPRENGER, Aloys. *Das Leben Und Die Lehre Des Mohammad*. Berlin: Nicolaische Verlagsbuchhandlung, 1865.
- TOMİZAWA, Kana. "Sympathy and Prejudice: Late Eighteenth-Century British 'Orientalists' and Their Ambiguous Attitudes towards India". *Slavic Research Center, Hokkaido University, Comparative Studies on Regional Powers* 3, sy 13 (2013): 133-44.
- TROLL, Christian W. *Sayyid Ahmad Khan a Reinterpretation of Muslim Theology*. New Delhi: Dhawan Printing Works, 1978.
- WOODHEAD, Christine. "Muir, Sir William". *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31:94. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

THE CRITICISM OF SIR SYED AHMAD KHAN'S UNDERSTANDING OF HADITH IN TERMS OF ORIENTALISM AND COLONIALISM

 Salih KALKAN^a

 Muharrem AKOĞLU^b

Extended Abstract

While Orientalism, in its most general definition, is described as the totality of Western studies on the Eastern world, with Edward Said, it has been defined with a new framework of meaning other than being perceived as a purely academic field. Orientalist studies, which are thought to have a sociopolitical background with the colonial period, are mostly handled in relation to colonialism after Said. With this framework of meaning, orientalist studies found a fertile field of study in India, one of the first geographies to experience colonialism.

India gradually came under the control of Turkish-Islamic states from the early eleventh century. During this period, which lasted for more than eight centuries, the subcontinent became a geography where people from different ethnic, religious and cultural backgrounds developed a culture of coexistence. The new sea route to India opened by the Westerners, led by the Portuguese Vasco de Gama (d. 1524) in the late fifteenth and early sixteenth centuries, travelling around the Cape of Good Hope, heralded a radical change in the economic structure of Western Europe and marked the beginning of a new experience of colonialism for the region. As the Portuguese profits from the spice trade attracted the attention of other Western European states, the Dutch, British and French also joined the colonial race in India. By the nineteenth century, the British, through their subtle politics and diplomacy, eliminated all Eastern and Western political organisations in the Subcontinent and became the sole rulers of the region. Sayyid Ahmad Khan was born in Delhi in 1817 in an influential family

---

^a Ph.D. Student, The Ministry of National Education, salihkalkan@gmail.com

^b Prof., Erciyes University, akoglu@erciyes.edu.tr

environment at a time when the British hegemony was expanding, and the Mughal administration was losing its political power. In his childhood and youth, he grew up in a family environment dominated by Sufi tendencies and a religious education dominated by traditional understanding. Accordingly, his understanding of hadith and sunnah, which shaped his early religious thought, was not outside the traditional approach. However, after he joined the British East India Company as a clerk in 1838, he found himself in an atmosphere where he spent more time with British orientalists. After the 1857 Sipahi Uprising, his political integration with the British administration formed the basis for a mental rapprochement in the following period. After his visit to England in 1869-70, which is considered to be a milestone in terms of intellectual transformation, it is seen that his views on hadith and sunnah evolved from a traditional line to a modernist approach. His modernist tendency can be felt in his views on the social atmosphere in which hadith narrations emerged, the way they were transmitted, their collection, and the criticism of hadith narrations in terms of senet and text. In particular, it is accepted that his attitude towards the criticism of the texts in the hadith corpus with the Western technique of Historical Criticism and his modernist perception of hadiths in general were shaped by the approaches of Aloys Sprenger (d.1894) and William Muir (1905), who came to the fore with their studies on hadith and sunnah in India. His close relationship with both of these names strengthens this opinion. As a result of Sayyid Ahmad Khan's changing and transforming understanding of hadith, he quickly distanced himself from the tradition of hadith and sunnah, to which he had previously been firmly attached, and concluded that the narrations that had survived to the present day were not authentic, except for a limited number of hadiths that dealt with the afterlife and gave moral advice to Muslims.

The fact that Sayyid Ahmad Khan does not give hadith value to the narrations surrounding the worldly practices of Muslims paves the way for his approach to be criticized in the context of colonialism. In this context, in order to criticize the change in his understanding of hadith through colonialism, it is necessary to focus on the cultural policies implemented under the leadership of the orientalists working under the British colonial administration and the orientalists' efforts to modernize the Subcontinent.

While the British were expanding their political hegemony in India, they were also importing a new way of thinking and life to the region through the British Orientalists who came to the region under the British East India Company. In their studies on the language, religion, history and culture of the

subcontinent, Orientalists tried to establish a familiarity between Western Europeans and Indians. For instance, the Indo-European language family theory, which aimed to bring Indians and Western Europeans together in a common culture, was developed by William Jones (d. 1794), who is considered the father of British Orientalism. At the same time, schools and associations opened, magazines and newspapers published, meetings and conferences organized for the “modernization” of the Subcontinent, and the paradigms of rationalism, laicism, naturalism, etc. produced by nineteenth-century Western modernity were tried to spread among the inhabitants of the Subcontinent. Although these cultural policies were initially implemented locally in the Bengal region in the eastern part of the country, they gradually spread to other regions where the political influence of the British extended.

It does not seem possible to say that the western values carried by British orientalism in the region were more easily spread among the members of the Hinduism faith inhabiting the subcontinent, but it is not possible to say that they were adopted so quickly among Muslims. It seems that the political and religious identities of Indian Muslims in particular had a preventive function. However, the fact that Indian Muslims were seen at the center of the Sipahi Uprising of 1857, which transformed from a small military revolt into a large popular movement with the potential to uproot the British from the Subcontinent, led to the intensification of these cultural policies on Indian Muslims. The main objective of these policies was to shape the religious and political identities of Muslims living in the subcontinent in a way that would be compatible with the British colonial administration. It is noteworthy that some of the orientalists working in the region had chosen the words and deeds of the Prophet Muhammad and his life as their field of study in their research on Islam. Among them, Austrian-born Aloys Sprenger and William Muir, with their studies on hadith, sunnah and siyar, were the ones who set the direction for the orientalists who worked in the same field such as Ignaz Goldziher (d. 1921) and Joseph Schacht (d. 1969). Both of them claimed that the hadiths had not been transmitted to the present day in reliable ways and that the existing hadith corpus did not consist of authentic texts, and therefore very few hadiths were reliable. In fact, their conclusion was that the binding nature of the hadiths for Muslims was called into question. The fact that these orientalists served as administrators in the British colonial administration suggests that their hadith studies had a political background, such as the integration of Indian Muslims into the colonial system after 1857, rather than a mere academic curiosity.

In the traditional understanding of religion, the Prophet's words and deeds play an important role in explaining the basic principles of the Holy Qur'an and regulating the daily practices of Muslims. On the other hand, the paradigms of Western modernity, which were imported to India through British orientalist, are not only descriptive about a subject, but also contain some normative value judgements. With this feature, Western modernity, while penetrating into the mental structures of the individuals it deals with, also demands them to make some arrangements regarding their daily practices. In this context, the normative characteristic of the paradigms produced by modernity and the traditional perception of hadiths surrounding the daily lives of Muslims constitute a ground for conflict. The fact that Sprenger and Muir focused on hadiths and discussed the binding nature of hadiths makes sense as steps taken to resolve the conflict in the context of colonial ideals. Sayyid Ahmad Khan's modernist understanding of hadith, which was transformed to exclude the narrations that encompassed the Daily routines of Muslims, meant the opening of an important area in the religious thoughts and daily practices of Muslims. In other words, the narrowing of the area covered by hadiths creates a fertile ground on which new norms can be built. In this context, the paradigms of Western modernity, which were carried to the Subcontinent by orientalist with imperial expectations, are in a position to be more easily assumed by Muslims. Undoubtedly, there is no concrete evidence to claim that Sayyid Ahmad Khan was interested in hadith for common purposes with the orientalist. However, the fact that they acted on a common ground in terms of the methodology used and the results reached allows an assessment to be made that Sayyid Ahmad Khan's understanding of hadith contributed, albeit indirectly, to the consolidation of colonialism in the Subcontinent.

Keywords: History of Sects, Syed Ahmad Khan, India, Hadith, Orientalism, Colonialism.

Peer-review: External, Independent.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work has been derived from a dissertation entitled "The Influence of Orientalism in the Formation of Modern Islamic Thought The Case of Sir Syed Ahmad Khan in India".

---

2. Author Contributions:

Concept: MA; **Conceptualization:** SK; **Literature Search:** SK; **Data Collection:** -; **Data Processing:** -; **Analysis:** -; **Writing – original draft:** SK; **Writing – review & editing:** MA-SK.

3. Ethics approval:

Not applicable.

4. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

5. Competing interests:

The authors declare no competing interests.

